Lavinius NIKOLAJEVIC
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Folclorul românesc în zona Banatului Istoric

Abstract: (Romanian Folklore in Historical Banat District) The Banat area that remains beyond the border of Romania has raised the interest of a large number of researchers who have undertaken multiple actions of collecting and classifying musical categories. The first researcher dealing with Romanian folklore beyond the border was Béla Bartók, who between 1908-1918 collected more than 3500 songs from the former Timis-Torontal administrative region, reaching in 1912 in villages such as Alibunar, Vladimirovaţ, Seleus, Uzdin from where it collects over 90 musical pieces. After the studies on the folklore in the Banat Serbian region, the presence of the final cadence, which in the majority of cases is found on the second level (Banat's cadence), was observed at the bottom of the way, proving the similarity with the Romanian folklore specific to the Banat region.

Keywords: folklore, Serbian Banat, musical categories, banat cadence, Béla Bartók

Rezumat. Zona Banatului rămasă dincolo de graniţa României a stârnit interesul unui număr mare de cercetători care au întreprins multiple acţiuni de culegere şi clasificare a categoriilor muzicale. Primul cercetător care s-a ocupat de folclorul românesc dincolo de graniţă a fost Béla Bartók, care între anii 1908-1918 a cules peste 3500 de melodii din fosta regiune administrativă Timiş-Torontal, ajungând în anul 1912 în localităţi ca Alibunar, Vladimirovaţ, Seleuş, Uzdin de unde culege peste 90 de piese muzicale. În urma studiilor întreprinse asupra folclorului din zona Banatului Sârbesc s-a observat prezenţa cadenţei finale, care în majoritatea cazurilor se găseşte pe treapta a doua (cadenţa bănăţeană) de la baza modului, dovedind asemănarea cu folclorul românesc specific zonei Banatului.

Cuvinte-cheie: folclor, Banat Sârbesc, categorii folclorice, cadenţa bănăţeană, Béla Bartók

1. Cadrul istoric

Înainte de a vorbi despre muzica românilor din Banatul Istoric (Sârbesc) trebuie să dăm o atenţie deosebită istoriei, *largo sensu*, pentru a putea înţelege cât mai bine istoria obiceiurilor şi a muzicii românilor de pe acest teritoriu. Sunt relativ puţini cercetători români şi sârbi care s-au ocupat cu studierea trecutului românilor din Banatul Istoric.

Banatul este cunoscut prin trecutul său istoric şi etnic foarte furtunos, în primul rând datorită poziţiei sale geografice deoarece aflându-se în Câmpia Panonică a fost populat din cele mai îndepărtate timpuri şi până în prezent. Datorită fertilităţii Câmpiei Panonice a fost expus în nenumărate rânduri atacurilor diverselor popoare migratoare. Totodată, Banatul a suferit mai multe colonizări devenind un mozaic etnic.

Odată cu terminarea Primului Război Mondial şi crearea noilor graniţe în Europa, Banatul a fost împărţit între trei ţări: România, Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor şi Ungaria. Începând din anul 1918 şi până în zilele de astăzi românii din partea sârbească a Banatului luptă pentru păstrarea elementelor culturii naţionale. O mare problemă este reprezentată de natalitatea scăzută şi migraţiile masive în străinătate şi la oraş.

BDD-A29004 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)

Deşi există o diferenţă numerică între românii din Banat şi cei din Timoc, primii sunt mai bine organizaţi, în acest fel identitatea naţională fiind mai bine conservată. Când vorbim despre identitatea naţională nu trebuie uitat să menţionăm faptul că românii din Banat faţă de cei din Timoc au o comunitate mult mai bine organizată datorită drepturilor de a avea biserici şi şcoli în limba română. Trebuie amintit că există peste patruzeci de localităţi cu populaţie românească, în cele mai multe dintre sate, românii fiind majoritari faţă de restul naţiunilor convieţuitoare. La început, Biserica, iar mai apoi activitatea muzical-folclorică de amatori din cadrul societăţilor cultural-artistice au ajutat românii să-şi poată păstra limba, alături de celelalte elemente definitorii pentru identitatea naţională.

Unele localităţi din partea Banatului Sârbesc sunt atestate documentar încă din secolele XIV-XV şi anume: Marcovăţ, Grebenaţ, Voivodinţ, Coştei, Iablanca, Sălciţa, Jamul Mic. La începutul secolului al XVIII-lea mai exact după anul 1716 şi eliberarea de sub Imperiul Otoman au migrat un număr de circa 13.000 de români din Oltenia, majoritatea stabilindu-se pe actualul teritoriu al Banatului românesc şi doar o mică parte pe teritoriul Banatului sârbesc, aceste trei localităţi populate de românii veniţi din Oltenia fiind Straja, Satu Nou şi Sân Mihai. Pe lângă aceste trei localităţi, un număr mult mai mare îl constituie localităţile care au fost populate de români veniţi din Ardeal (Torac, Ovcea, Ecica, etc.). Românii sosiţi din Ardeal, Oltenia şi Banat alături de cei băştinaşi vor ajunge în contact cu alte popoare care au venit mai târziu pe acest teritoriu şi anume: germani, maghiari, sârbi, slovaci, rusini, rromi etc, ceea ce va duce la cumularea noilor experienţe.

2. Dezvoltarea şi manifestarea cultural-artistică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX- lea

În ceea ce priveşte viaţa cultural-artistică, românii din Banat şi-au arătat interesul de a nu rămâne în urmă faţă de realizările culturale ale mediului în care trăiau laolaltă cu reprezentanţii celorlalte popoare şi naţionalităţi. Astfel, aceştia şi-au constituit o bogată tradiţie. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în satele locuite de români se deschid biblioteci şi săli de citire, iau fiinţă coruri vocale, tarafuri şi orchestre de muzică populară iar mai târziu şi fanfare. Încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, Curtea vieneză a luat măsuri în privinţa acordării sprijinului dezvoltării culturale.

În Banatul Sârbesc au fost înfiinţate coruri bisericeşti, în mai multe sate începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Primul cor bărbătesc al românilor din Banatul Sârbesc s-a înfiinţat în 1869 la Coştei, după care urmează corul bărbătesc de la Marcovăţ în anul 1871, cel de la Vlaicovăţ în anul 1875 şi la Voivodinţ în 1885. Aceste coruri organizau spectacole de sărbători, compuse din cântece şi jocuri româneşti. În cadrul acestor manifestări cultural-artistice, pe lângă cor s-a prezentat publicului echipa de dansatori cu „Bătuta" şi „Căluşerul", dansuri nelipsite până în prezent de la spectacole românilor din Banatul Sârbesc. De la începutul secolului al XX-lea începe construirea căminelor culturale pentru repetiţiile şi concertele ce urmau să se desfăşoare.

BDD-A29004 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)

3. Elemente specifice ale muzicii românilor din Banatul Sârbesc

Zona Banatului rămasă dincolo de graniţa României a stârnit interesul unui număr mare de cercetători care au întreprins multiple acţiuni de culegere şi clasificare a categoriilor muzicale. Toate aceste studii efectuate au demonstrat că Banatul sârbesc reprezintă un templu al menţinerii valorilor naţionale, dorinţă realizată prin ambiţia omului de rând de a-şi păstra identitatea.

Primul cercetător care s-a ocupat de folclorul românesc dincolo de graniţă a fost Béla Bartók. Între anii 1908-1918, acesta a cules peste 3500 de melodii din fosta regiune administrativă Timiş-Torontal, ajungând în anul 1912 în localităţi ca Alibunar, Vladimirovaţ, Seleuş, Uzdin, de unde culege peste 90 de piese muzicale. Materialul selectat conţine mai multe categorii folclorice ca: doine, balade, colinde, dansuri, jocuri, cântece propriu-zise.

Alt cercetător de seamă a fost Constantin Brăiloiu, care în anul 1955 a poposit în Banatul Sârbesc pentru a observa asemănările dintre repertoriul muzical al întregului Banat. Părintele folcloristicii contemporane, aşa cum era numit, a cules din Deliblata, Vladimirovaţ şi Torac un număr de 109 melodii folclorice.

Dintre românii din Serbia s-a remarcat Trandafir Jurjovan, fost redactor muzical al postului de radio Novi Sad, care a înregistrat un număr impresionant de 2043 de piese muzicale.

Alţi folclorişti şi etnomuzicologi care au acordat atenţie fenomenului muzical românesc din Serbia au fost: Nicolae Lighezan, Tiberiu Alexandru, Constantin Palade, Emilia Comişel.

3.1 Categorii muzicale întâlnite în folclorul românilor din Banatul sârbesc

Prin munca de teren întreprinsă până în zilele noastre, s-a observat un repertoriu vast cu diferite tipuri de creaţii folclorice, dintre care cele mai frecvente au fost cântecele propriu-zise, doinele şi piesele de dans. În urma cercetărilor s-au găsit şi categorii specifice zonei, cum ar fi piese din repertoriul funebru, nupţial, balade sau cântece propriu-zise. Dintre categoriile pe cale de dispariţie se pot enumera: creaţiile din repertoriul copiilor, cântecul de leagăn, colindul, bocetul etc. Deosebit de interesante şi specifice zonei sunt cântecele de grăniceri (în perioada Imperiului Austro-Ungar) şi cântecele de recrutare (în timpul Primului Război Mondial).

3.2 Ornamentaţia în muzica românilor din Banatul Sârbesc

Ornamentaţia reprezintă un fenomen pe care creaţia muzicală îl are în sine. Faţă de muzica cultă, ce în mare măsură îngrădeşte acest spirit improvizatoric, muzica de factură folclorică îi dă o mare libertate, dar într-un context estetic specific zonei de proveniență.

Nume mari de cercetători, precum Constantin Brăiloiu şi Béla Bartók, vorbesc despre tendinţa unor interpreţi de muzică folclorică de a nu repeta niciodată o anumită frază muzicală. Acest fenomen se poate întâmpla instinctiv, dar de multe ori poate fi şi dorit. Concluzia acestor mari cercetători asupra folclorului bănăţean este că amploarea melismatică pe care o au unele cântece este de o dată mai recentă. Constantin Brăiloiu constată anumite aspecte ale cântecului tradiţional bănăţean: predominanţa pasajelor simple şi multiple; relaţia de secundă mare ascendentă dintre principalele sunete

BDD-A29004 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)

cadenţiale (la cezură şi la final), care creează o anumită ambiguitate raportată la sistemul sonor de referinţă (subton-treapta I sau treapta I-treapta II-a - cadenţa bănăţeană cu forma sa specifică de armonizare).

4. Tarafuri şi orchestre de muzică populară specifice Banatului Sârbesc

În viaţa culturală a românilor de pe acest teritoriu un segment important îl reprezintă tarafurile şi mai apoi orchestrele de muzică populară care au luat naştere din aceste tarafuri. La început, tarafurile erau alcătuite din viori, violă, contrabas şi ţambal. Tarafurile aveau ca principală activitate participarea la evenimente familiale, precum nunţile şi botezurile, mai apoi fiind prezente la serbări şi manifestări cultural-artistice în localitatea din care erau sau uneori şi în afara lor. Tarafurile bănăţene au cultivat şi păstrat muzica populară românească sub toate aspectele ei, în ciuda multiplelor influenţe.

În perioada interbelică cel mai apreciat taraf din zona de pustă era taraful lui Durain, iar în zona de codru se remarcă taraful Buligonii. Denumirea tarafului Buligonii vine de la numele de familie al celor cinci membri ai componenţilor săi. Acest taraf a dominat prin muzică zona de la Bega şi până la Dunăre, cutreierând sat după sat. Uneori membrii tarafului călătoreau două-trei zile cu trăsura sau pe jos pentru a ajunge la destinaţie. Melodiile create şi culese de acest taraf s-au transmis pe cale orală de la tată la fiu şi de la bunic la nepot.

În zona de pustă a Banatului Istoric se remarcă taraful lui Durain, acest taraf purtând numele lui Ion Durain, totodată acesta fiind primul muzician de etnie română care a înregistrat un disc pentru producţia muzicală americană Columbia Phonograph Company din New York. Ion Durain este născut în anul 1876 la Seleuş, în tainele muzicii fiind introdus de către învăţătorul Ilie Bojin din Seleuş. Ion Durain frecventează diferite cursuri de muzică la Biserica Albă, Vârşeţ, Oravița şi mai apoi la Lugoj, unde obţine şi diploma.

Sub influenţa unor contacte cu marile ansambluri din România, în satele româneşti de pe teritoriul Banatului Sârbesc se vor consolida pe la mijlocul secolului al XX-lea mai multe orchestre de muzică populară românească, în această perioadă ajungându-se la cristalizarea câtorva orchestre de muzică populară remarcabile şi amintim aici câteva orchestre din localităţile româneşti precum Begheiţi (Torac), Ovcea, Mesici şi Uzdin. Nucleul acestor orchestre îşi găseşte proveniența în fostele tarafuri săteşti. Prima orchestră de coarde este înfiinţată în anul 1949 la Vârşeţ în cadrul societăţii Culturale „Petru Albu”, această orchestră avându-l ca dirijor pe Sever Bunda. Orchestra era formată din paisprezece instrumentişti.

De remarcat este meritul orchestrei „Doina” din Uzdin şi a muzicienilor săi pentru ideea de a iniţia ”Festivalul cântecului popular din Voivodina”, care ia naştere în anul 1959 la Uzdin şi care se desfăşoară fără întrerupere de la înfiinţare, anul acesta ajungând la ediţia a 57-a, fiind totodată cel mai vechi festival de pe întreg teritoriul Republicii Serbia.

O contribuţie aparte la dezvoltarea muzicii populare din Banatul Sârbesc o reprezintă şi Orchestra Populară de Coarde a Postului de Radio Novi Sad, înfiinţată în

BDD-A29004 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)

toamna anului 1949. Odată cu înfiinţarea Orchestrei Radio şi a Festivalului de Muzică şi Folclor din Voivodina sporeşte şi numărul soliştilor vocali şi instrumentişti, fiind descoperiţi fie la audiţiile organizate de redacţia muzicală, fie în evoluţia lor pe scena festivalului sau a diferitelor manifestări artistice locale. Aportul Marelui Festival de Muzică şi Folclor din Voivodina, cât şi al Orchestrei Postului de Radio Novi Sad s-a evidenţiat prin îmbunătăţirea calităţii artistice şi, totodată, prin scoaterea la iveală a unui valoros fond de cântece inedite din bogata comoară folclorică a satelor bănăţene.

4.1 Fanfara şi rolul său pe teritoriul Banatului Istoric

Dacă în satele de pustă erau reprezentative tarafurile şi orchestrele de coarde, în zona de codru se remarcau fanfarele. Aşa se face că numeroşi tineri care cântau în fanfară la clarinet sau saxofon încep să-şi alcătuiască formaţii instrumentale. Specificul acestor orchestre este faptul că, pe lângă viori, linia melodică era cântată de suflători (clarinet, taragot, saxofon). În zona de pustă fanfarele au fost înlocuite de către orchestrele de muzică populară, însă în zona de codru fanfarele se păstrează până în zilele noastre, făcând parte din societăţile culturale, alături de orchestra de muzică populară şi de secţia de dansatori.

Fanfarele au avut un rol pozitiv de emancipare a tinerilor din satele româneşti. Rolul fanfarelor nu era numai de a cânta, ci şi de a-i îndruma pe tinerii de la sate, devenind şi un centru educativ în formarea personalităţii şi acumularea cunoştinţelor generale. Majoritatea membrilor fanfarelor făceau parte şi din orchestra de muzică populară a căminului cultural, în acea perioadă fiind o mândrie să faci parte dintr-o fanfară.

Majoritatea fanfarelor din Banat şi-au început activitatea în perioada interbelică, excepţie făcând fanfara din Coştei, înfiinţată în anul 1910. Acest fenomen e caracteristic pentru întreg teritoriul Banatului, şi nu doar pentru Banatul Sârbesc. Apariţia fanfarelor în mod tot mai intensificat se produce în anii de după 1922 în Banatul sârbesc datorită influenţei puternice a mişcării muzicale din Banatul românesc. Astfel, în anul 1922 ia fiinţă Asociaţia Corurilor şi Fanfarelor Române din Banat. În perioada interbelică o mare importanţă este deţinută de organizarea concursurilor de teorie muzicală şi dirijat pentru amatorii corurilor şi fanfarelor bănăţene de pe teritoriul României, având un rol decisiv în formarea fanfarelor calificate pentru societăţile muzicale. În acest timp, dirijorii fanfarelor din perioada interbelică sunt instruiţi pentru a putea îndeplini această funcţie, contribuind în acest fel la formarea şi dezvoltarea fanfarelor săteşti la un nivel artistic ridicat.

După anul 1922 în Banatul Istoric se înfiinţează 23 de fanfare, aproape fiecare localitate românească având câte una. Fanfarele prind rădăcini adânci, păstrate până în zilele de azi în zona de codru de pe lângă Vârşeţ şi în jurul localităţii Alibunar. Pe lângă hora satului, aceste fanfare luau parte şi la alte manifestări cultural-artistice, ducând faima cântecului românesc până pe liniile frontului. Perioada predominantă a fanfarelor în viaţa cultural-artistică a românilor din Banatul sârbesc a fost perioada care a succedat lupta de Eliberare a Iugoslaviei, impunându-se în mod special fanfara „Turturica” din Mesici. După acest model, în perioada postbelică s-au organizat şi reînfiinţat fanfare în majoritatea satelor româneşti, excepţie făcând satele din zona de pustă a Banatului sârbesc, unde fanfarele au rămas doar într-o fază de experiment (Ecica, Torac, Sărcia şi Uzdin).

BDD-A29004 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)

5. Concluzii

Dacă din punct de vedere al construcțiilor sonore și al sistemelor ritmice nu există diferențe semnificative între muzica din Banatul Românesc și cea din Banatul Sârbesc, o caracteristică specifică a ambelor o constituie cadența finală, deseori pe treapta a doua de la baza modului său. În ceea ce privește categoriile folclorice, predomină cântecul propriu-zis și cântecele de dans, Banatul Istoric având și câteva creații specifice zonei: melodii ale repertoriului nupțial, funebru, balade sau alte cântece propriu-zise. Populația română din Banatul Istoric a avut permanent obligația să lupte pentru păstrarea valorilor culturale, aflându-se într-un câmp de confluență al diverselor culturi, obiceiuri și tradiții, fenomenul muzical susținând dorința de unitate și cugetare comună.

Bibliografie

Alexandru, Tiberiu. 1958. *Béla Bartók despre folclorul românesc*. București: Editura Muzicală.

Bartók, Béla. 1937. *Scrieri mărunte despre muzica populară românească*. Adunate și traduse de C. Brăiloiu: București.

Boldureanu, Ioan Viorel. 2003.*Cultura populară bănățeană*. Timișoara: Editura Mirton.

Cocișiu, Ilarion. 1966. *Cântece populare românești*. București: Editura Muzicală.

Comișel, Emilia. 1967. *Folclor muzical.* București: Editura Didactică și Pedagogică.

Comișel, Emilia. 1986. *Studii de etnomuzicologie*. București: Editura Muzicală.

Costin, Lucian. [s.a.]. *Balada bănățeană. Studii asupra folclorului bănățean*. Tipografia Craiova.

Jurma, Gheorghe. 1984. *Descoperirea Banatului*. Reșița: Editura Timpul.

Lelea, Ion. 1995. *Categorii funcțional tematice și structurale ale folclorului iugoslav și românesc.* Novi Sad: Editura S.L.R.

Mârza, Traian. 1966. *Cadențele modale finale în cântecul popular românesc.* București: Editura Muzicală.

Ocolișan Baba, Ileana. 2013. *Lexiconul soliștilor vocali și instrumentiști ai postului de radio Novi Sad*. Panciova: Editura Libertatea.

Popi, Gligor. 1993. *Românii din Banatul sârbesc*. București: Editura Fundației Culturale Române.

Roșu, Costa. 1990. *Frumoasele festivaluri*. Panciova: Editura Libertatea.

Ursu, Nicolae. 1983. *Folclor muzical bănățean*. București: Editura Muzicală.

BDD-A29004 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:14:38 UTC)